

<http://sbe.gantep.edu.tr> 'den online ulařılabilir

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
7(1):109-123 (2008)

Gaziantep
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi

Halide Edib Adıvar'ın Bakış Açışıyla Kadının Çalışma Hayatı

Kelime Erdal*

Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, Bursa

Özet: Teali-i Nisvan Cemiyetinin kurucuları arasında yer alan Halide Edib Adıvar, hemen hemen bütün eserlerinde kadının çalışması ve kadının eğitimi konusuna değinmiş, bu konuların hararetili bir savunucusu olmuştur. Kadının çalışma hayatında aktif rol almasının eğitim düzeyi ile ilgisi göz ardı edilmemelidir. Kadın, aldığı eğitimle bilgi düzeyini yükseltecek, bunun sonucunda kendisine uygun işlerde çalışabilecektir. Bazı erkekler, çeşitli nedenlerle kadının çalışma hayatında yer almasına karşı çıkmaktadırlar. Kadının çalışması konusunda erkeklerin de olumlu bakış açısına sahip olması ve eşini desteklemesi önemlidir. Her konuda olduğu gibi çalışma hayatına atılma konusunda da kadınların erkeklerle eşit olması gerekir. Kadının çalışmasına sadece maddi açıdan bakmamak; bunu, kadının sosyalleşmesinin bir aracı olarak görmek gerekir. Çalışan kadın, özgür ve eğitilmiş kadındır. Bu önemli kazanımlardan yola çıkıldığında, kadının çalışmasının önemi tartışılmazdır. Artık kadının çalışıp çalışmaması konusu tartışılmamalı, kadının çalışma koşullarının düzeltilmesine yönelik adımlar atılmalıdır. Bu konuda, bizden önde olan Amerikan ve İngiliz kadınlarının çalışma sistemi örnek alınmalıdır.

Anahtar kelimeler: Kadın, Çalışma hayatı, Kadının eğitimi.

Woman's Working Life from the View of Halide Edib Adıvar

Abstract: Halide Edib Adıvar, one of the founder of Teali-i Nisvan assembly, mentions the subjects of woman's working and her education nearly in all of her works and becomes a fervent defender of these subjects. The importance of educational level of woman in their active participation in working life should not be undervalued. Woman will increase the level of her knowledge with the education she gets, as a result she will be able to work in suitable fields. Some men are against to woman's taking part in the working life with various reasons. It is important that men should have positive point of views about woman's working and that should they support woman. In all subjects, it is necessary that women should be equal to men in the subject of working life. It is required that woman's working should not be thought from a materialistic view, it should be seen as a way of woman's becoming social. A working woman is a free, educated woman. When these essential benefits are considered, the importance of woman's working is not arguable. Whether women should work or not should not be discussed any more but measure taken for better working conditions should be emphasized. In this term, the working systems of American and English women should be taken as a model.

Key words: Woman, Working life, Woman's education.

I. GİRİŞ

Tarihin ilk dönemlerinden beri ekonomik hayatın faal birer ögesi olan kadınlar başlangıçta yoğun olarak tarım sektöründe çalışmaktadırlar.¹ Savaş dönemleri haricinde tarım kesiminde, çoğunlukla da kendi işletmeleri ile sınırlı kalmış olan kadına geleneksel yapı içinde yüklenen temel görevler, üreme ile ev ve ailenin bakımındır. Özellikle Cumhuriyet dönemine kadar kadının eğitim ve öğretim imkânlarının çok kısıtlı olması, kadının ev dışında çalışmasının aile yaşamını bozacağı konusunda yanlış inanç ve değerler, onların meslek sahibi olmalarını ve bu yolla ekonomik hayata aktif katılımlarını, iş piyasasında her iki cinsin eşit şartlarda rekabet edebilmelerini hemen hemen imkânsız kılmıştır.²

Osmanlılar zamanındaki batılılaşma hareketleri sonucunda Türk kadınlarının sosyal hayattaki yeri değişmeye başlar. Tanzimat öncesinde aile içindeki faaliyetleriyle sınırlı kalan kadın, sonraki yıllarda ev dışında da çeşitli roller üstlenir.³ Kadın, kültür ve çalışma hayatıyla, siyasî mücadelelerle bu dönemde tanışır.⁴ Meşrutiyet döneminde, gerek sosyal gelişmeler, gerekse toplumda görülen ekonomik buhran ve savaş sebebiyle erkek işçilerin azalması, Türk kadınının sanayi alanına da inmesine yol açmıştır.⁵ Böylece kadınlar adım adım iş hayatına atılmışlardır.

Günümüzde kadınlar giderek artan sayıda ev dışında çalışma yaşamına katılmaktadırlar. Bu, kadınların meslek edinme yolu ile kendilerini kanıtlama ve ekonomik özgürlüğü kazanma isteğinden kaynaklanıyor gibi görünüyorsa da ekonomik sıkıntılar da önemli bir etkidir. Bugün, aile ve milletin refahı için sadece erkeğin iş gücü ile yetinilemeyeceği, her ikisinin de katılımının gerektiği kabul edilmektedir.⁶ Kadınlar, ev işleri ve çocuk bakımı gibi iki önemli uğraşlarını iş hayatı ile beraber yürütürken, evin geçimine de katkıda bulunmaktadır.

Kadının, özellikle Cumhuriyet döneminden itibaren iş yaşamında etkin rol alması ve bunun sonucunda ekonomik bağımsızlığını elde etmeye başlaması, çağdaşlaşmanın ve batılılaşmanın göstergesidir. Doğudaki Müslüman toplumlarına bakıldığında, bu ülkelerde yaşayan kadınların çalışma hayatında yeterince yer almadıkları ve ekonomik hayatta etkili bir rol üstlenemedikleri görülür.⁷ Ülkemiz bu bakımdan pek çok ülkeye model teşkil edecek düzeye ulaşmıştır ve her geçen gün çalışan kadın sayısı artmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk de, kadınların erkeklerle eğitim görme haklarını hararetle savunmuştur. Atatürk, bütün Türk aydınları gibi, kadının çocuğun ilk eğitimcisi olması ve sosyal hayatta erkeklerle yan yana görev almasının önemine dikkat çekmiştir. Kadınların daha iyi eğitim alması için Cumhuriyet'ten önce var olan kız ve erkek meslek okullarının sayısı Cumhuriyet döneminde artırılmıştır.⁸ Çalışma hayatına atılan kadın sayısındaki artışı, yeni açılan bu okullarla bağlantılı görmek yerinde olacaktır.

Kadınların iş yaşamına daha yüksek oranlarda katılması çok boyutlu bir değişmeyi de beraberinde getirmektedir. Bir yandan kadının eğitim düzeyi yükseltilirken diğer yandan hem

¹ *The Status of Women in Turkey*. (1994). *The Turkish National Report to The Fourth World Conference on Women*. Bizim Basımevi, Ankara, s.33.

² Emel Doğramacı. (1989). *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s.118.

³ Şefika Kurnaz. (1993). *Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konuşmaları*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s.9.

⁴ Şirin Tekeli. (1998). Türkiye Aydınlanması Kadınlara Nasıl Baktı? *Türkiye'de Aydınlanma Hareketi, Dünü, Bugünü, Sorunları*, Adam Yayınları, II. Baskı, İstanbul, ss.171-181.

⁵ Şefika Kurnaz. (1991). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, İkinci Baskı, Ankara, s.98.

⁶ Şadiye Külâhçı. (1990). Kadının Ev Dışında Çalışmasının Aile Yaşamına Etkisi. *I. Aile Şurası Bildirileri*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 237.

⁷ Afsaneh, S. and Karakuş, Z. (1999). *Türk Kadınının Siyasî Kimliğinin Oluşma Süreçleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, s.44.

⁸ Ayşe Durakbaşa. (2000). *Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul, s.25.

kadınlar hem de erkekler önemli ölçüde bir zihniyet değişimi geçirmekte, istihdam alanları da genişlemektedir.⁹ Ev dışında bir görev üstlenen kadın, kendisine daha çok güvenen ve ruh durumu daha sağlıklı olan kadındır. Kadının dışarıda çalışması, yaratıcı ve üretici olması yalnız ekonomik sebeplerden ötürü değil, kendi kişiliği, manevi doyumu ve gelişmesi için gereklidir.¹⁰ Çalışma hayatına atılan kadın ayakları üzerinde durabilecek, kendine güveni artacaktır.

Kadının çalışma hayatında yer alması ile ilgili bir görüş, çalışan kadın oranlarının artmasının kırsal bölgelerden göç edenlerin iş olanaklarını kısıtlayarak kente göç akımını kırsal gelişmenin çıkarları doğrultusunda sınırlayacağıdır. Kalkınmakta olan ülkelerde kadınlar arasında okuryazarlığın erkeklere oranla çok düşük oluşu modern sektörlerde ve özellikle büro işlerinde erkeklerle yarışabilmelerini engellemektedir. Kaldı ki kentsel işsizliğin büyük bir sorun oluşturduğu bu tür toplumlarda genellikle erkeklere istihdam önceliği tanınmaktadır.¹¹ Bu tarz toplumlarda kadın eğitiminin daha da titizlikle ele alınması ve kadının olması gereken düzeye ulaştırılması şarttır.

Bir kadın yazar olarak Halide Edib, kadının çalışmasını insan olmanın bir şartı gibi görür. Yazarın eserlerine yansıyan batılı kadınların çalışma hayatına dair örnekler, onun küçük yaşlarda aldığı batılı eğitimle bağlantılı olarak değerlendirilebilir. Halide Edib'in babası Edib Bey, İngilizlere ve İngiliz terbiye sistemine hayrandır. Kızını da bu terbiye sistemiyle yetiştiren Edib Bey, daha sonra Halide Edib'i Amerikan Kız Kolejinde okutmuştur. Evde sıkı bir yerli terbiye de alan yazar, eserlerinde doğu batı sentezini vurgulamış, geleceğimiz açısından batıyı örnek almamızın önemine dikkat çekmiştir. Medeniyet krizini bizzat kendi hayatında yaşamış olan Halide Edib, bunu eserlerine de yansıtmıştır.¹² Kadının çalışma hayatı söz konusu olduğunda da yine örnek çoğunlukla Batı ülkeleridir. Bu ülkelerde kadınlar haklarını ve çalışma hayatındaki yerlerini ülkemize oranla çok önce elde etmişlerdir. Özgür Batı kadını her alanda kendini gösterme olanağına sahip olmuştur.

Halide Edib, "Üniversiteli Arkadaşlara" başlıklı yazısında Amerika'dan bir örnek verir. Amerika'da, kadın ve erkekler bir araya gelerek, halkın can güvenliğini tehdit eden bir sanayi bölgesini düzene sokmuşlardır. Yazar, bu örnekten yola çıkarak hangi alanda olursa olsun, toplumun kalkınması için erkek kuvvetinin tek başına yeterli olmadığını vurgular.

Halide Edib, "Kadın Çalışmalı mı?" başlıklı yazısında İngiltere'yi örnek gösterir. İngiliz kadınlar, savaşta hava hücumlarına karşı toplarla ülkelerini savunmuşlardır. İngiltere, hür bir memleket olmasını bu cesur kadınlara borçludur. Almanya ise "kadın mutfakta gerektir" anlayışıyla, neredeyse insanlığını kaybetme tehlikesi yaşamıştır. Kadının yerinin mutfak olduğuna inanmanın geri bir düşünce olduğunu vurgulayan yazara göre bu aynı zamanda cinsleri mevki itibarıyla birbirinden üstün tutmak ve insanları hayvan ya da makine ile eşit kılmaktır. Zengin hanımlar, teknolojinin ortaya çıkardığı aletler sayesinde işlerinin kolaylaşması ve daha fazla zamana sahip olmaları sebebiyle sosyal faaliyetlere daha fazla katılırlar. Amerika, İngiltere, Hindistan ve Pakistan, kadınların gönüllü olarak faaliyetlere katıldığı ülkelerdir. Halide Edib yazısında öncelikle Amerikalı kadınların faaliyetlerinden bahseder:

*"Bugün Amerikan kadınının cemiyet için sarf ettiği faaliyet sahası çok geniştir. Kadınların açtığı doğum ve çocuk klinikleri, köylerde yapılan malarya mücadeleleri, köy kadınları arasında el sanatları tesisi, çocukları boş vakitlerinde sokaktan alıp, meşgul edecek, yetiştirecek çeşitli programlar Amerika'da göze çarpan şeylerdir."*¹³

⁹ Gülten Kazgan. (1991). Ekonomik Alanda Kadın ve İstihdam Sorunları. *I. Ulusal Kadın Kongresi, Gelişen Türkiye'de Kadının Rolü ve Etkinliği*, Lioness Club, İstanbul, s. 50.

¹⁰ Emine İşinsu. (1990). Aile Birliğinde Erkeğin Rolü. *I. Aile Şurası Bildirileri*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 57-61.

¹¹ Mine Tan. (1979). *Kadın, Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 47.

¹² İnci Enginün. (1978). *Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*. Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, s. 5.

¹³ Adıvar, a.g.m.

İngiltere’de ise “Yeşil Esvaplılar” isimli bir grup böyle bir faaliyet içindedir. Bu kadınlar, köylülerin sorunlarıyla ve hastalarla ilgilenirler, gözleri görmeyenlere kitap okurlar. Hindistan’da kadınlar çok zor işlerde erkeklerle beraber çalışmışlardır. Otuz sekiz bin öğretmen, iki bin doktor, üç bin ihtisas sahibi ziraatçı bu sahada faaliyet göstermiştir. Pakistan’da da kadınlar benzer çalışmalarla sosyal hayattaki yerlerini almışlardır.

Halide Edib’in “Gene Kadın” başlıklı yazısı Amerika’da, çalışan kadınlar ile ilgili olarak verilen bilgilerle başlar. Bizde kadının çalışması gereği tartışma konusu edilirken, Amerika’da on yedi milyon çalışan kadın vardır. 1870 yılına gelindiğinde, bu sayı iki milyona yaklaşır. Amerika’da kadınlar önce tarlada, sonra da makine devri ile fabrikada çalışmaya başlayarak evin dışına çıkmışlardır. Kadının çalışma hayatındaki acemiliği istismar edilmeye başlanınca, Amerikan hükümeti duruma el koymuş, teşkilatlar kurmuştur. Böylece, kadının çalışma hayatındaki hakları devlet güvencesi altına alınmıştır. I. Dünya Savaşı ile birlikte kadınlar erkeklerden boşalan ve millet hayatının devamı için işlemesi gereken görevleri üstlenmişlerdir. Sanayinin tehlikeli ve ağır işlerinde bile kadınların çalışması zorunluluğu doğmuştur. Bununla birlikte Amerika’da, kadınların çalışmalarını düzenleyen ve onların yararına gelişmeler gözlenmiştir. 1920 yılında Amerikalı kadınlar oy kullanma hakkını elde etmişlerdir.¹⁴ Aynı yıl Amerika’da çalışan kadın sayısı sekiz buçuk milyona ulaşmıştır. Amerika’da, çalışan kadınların sorunlarına eğilen ve hayatlarını kolaylaştırmaya yönelik yeni birimler oluşturulur. Halide Edib, bizim “İş Bakanlığı”ımızın da böyle bir çalışma içinde olmasını arzu eder. Kadının yeri evidir anlayışı ne kadar bizim toplumumuza ters bir anlayış ise, kadının annelik görevlerini yok saymak da o kadar yanlıştır:

“İş Bakanlığımızın, Sıhhat Bakanlığımızla biraz iş birliği yaparak, değil şehir ve fabrikalarda, hatta tarlada çalışan kadının da sıhhat ve hayat şartlarına karışması millî bekâmız için bir mecburiyettir sanıyorum. Bu hususta –yanılmıyorsam- aralarında doktor dahi bulunan kadın milletvekillerimizin harekete geçmelerini; demokrasinin yalnız fırka adediyle değil, milletin bu gibi uzvî ihtiyaç ve aksaklıklarını gidermek olduğuna inanan ve ihtisas, ilim sahibi erkek milletvekilleriyle iş birliği yaptıklarını görmek isterdik.”¹⁵

Bütün dünyada kadının en fazla çalıştığı sahalarda ev işleri ve eğitim sahasında olduğunu belirten yazar, Amerika’da bu iki sahadan sonra kadınların en fazla tıbbî ve sıhhi kurumlarda görev almış olmalarına dikkat çeker. Kadınlar, bu iki alanda çalışanların yüzde altmışını oluşturmaktadırlar. Kadınların yaşlarının ilerlemiş olması ya da evli olmaları işlerini aksatmamaktadır. Hatta Halide Edib’e göre bir kadının evli olması başarısını artırır. Evli olmak, ister kadın, ister erkek olsun, “gerek fikrî, gerek maddî sahada çalışanların normal ve insanî kalmaları için” tercih edilir.

Bazı erkekler, “kadın eve dönsün, ekmeğimizi elimizden alıyor” diyerek kadının çalışmasına karşı çıkmışlardır. Bu fikirlerin medenî dünyada yeri yoktur. Halide Edib, fikrini nazi rejimini örnek vererek kuvvetlendirir:

“Kadını sırf üstün ırk örnekleri yetiştirecek bir nevi insan tavuğu ve kuluçkası haline sokmak için dünyanın en fennî ve mükemmel metot ve usulleriyle çalışmış olan merhum Nazi rejimi dahi muvaffak olamadı. Kurulmuş ve kurulacak bütün içtimâî nizamın adı ve mahiyeti ne olursa olsun, her ferdinin kendi kabiliyetine göre çalışmasını, her çalışanın verimine ve başarısına göre emeğini ödeyenler, ancak payidar olabilecektir. Bu hususta sırf dini bakımdan kadının çalışmasına muarız olanlar varsa o vatandaşlara “insan yalnız çalışmasıyla insandır” vecizesini

¹⁴ Halide Edib, özellikle kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi konusunda çok hassastır. Kadınlara bu hakkı tanımayan hiç bir partiye oy vermeyeceğini açıklamış olan yazara göre partiler, programlarında mutlaka kadınlara bu hakkı vermeliydiler. Bu konuda yaşadıkları görüş ayrılıkları nedeniyle, Halide Edib’in yakın arkadaşı Yakup Kadri ile arası açılmıştır. İnci Enginün. (1991). “Yakup Kadri ve Halide Edib”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, s. 94-108.

¹⁵ Halide Edib Adıvar. (1947). *Gene Kadın*. *Akşam*, nr. 10146, 16 Ocak.

hatırlatacağım.”¹⁶

Halide Edib, dünya kadınlarının çalışma ve toplum hayatındaki aktif rollerini anlatarak bir anlamda Türk kadınları için özlemlerini dile getirmiştir.

II. ÜLKEMİZDE KADININ ÇALIŞMA HAYATI

Halide Edib'in ilk yapıtlarında Türk okuruna sunduğu yeniliklerden biri, yarattığı kadın imgesidir. Bu imge toplumda birbirine karşıt olarak algılanan bazı değerleri uzlaştırdığı için önemlidir. İslâm-Osmanlı geleneklerine göre ev kadını olarak yetiştirilmiş, kapalı ve cahil kadın, aydın kesimin gözünde geri kalmış bir uygarlığın simgesi gibidir. Öte yandan, Batılılaşmış “asrî” kadın da köklerinden kopmuş, değerlerini şaşırılmış, serbest davranışları kuşku uyandıran bir kadındır. Adıvar'ın kahramanları işte bu çelişkiyi kendilerinde uzlaştırmakla bir özleme cevap veriyorlardı. Çünkü bunlar hem Batılılaşmış hem de ulusal değerlerine bağlı kalmış, hem okumuş, serbest hem de namus konusunda çok titiz, ahlâkı sağlam kadınlardır.¹⁷ Yazarın eserlerinde idealleştirdiği bu kadın tipleri aynı zamanda toplumun kadından beklentilerini de yansıtmaktadır.

Kadın ile erkeğin her konuda eşit olduğuna inanan Halide Edib, her ikisinin de çalışması gerektiğini sık sık vurgular. Çalışmayı insan olan herkes için mecburiyet olarak gören yazar, bu konuda kadın ile erkek arasında bir ayırım yapılamayacağını savunur.¹⁸ Kadınların ev hayatındaki sorumluluklarının erkeklerden fazla olması onların çalışma hayatında yer almalarına engel değildir. Çalışan kadın hem ailede hem de toplumda kendini kabul ettirecektir.

Halide Edib, gerek gazetelerde yazdığı müstakil yazılarla, gerekse diğer eserleri ile kadının çalışma hayatındaki yeri konusunda hassasiyetini dile getirmiş ve diğer insanları da bu konuda duyarlı olmaya davet etmiştir. Yazar, gazetelerde yer alan yazılarından ötürü kadınların toplum hayatında yer almalarına ve söz sahibi olmalarına karşı çıkan ve bunu dine aykırı sayan insanlardan imzasız mektuplar almıştır.¹⁹ Halide Edib bu mektuplardan yılmamış, kadının eğitimi ve çalışma hayatında yer alması ile ilgili görüşlerini her fırsatta dile getirmiştir.

“Nereden...? Üniversite Arkadaşlarım”²⁰ başlıklı yazıda konu, kadının eğitimi ve çalışma hayatında yer almasıdır. Yazar, Ankara Üniversitesi'nde “kadınlar doktor olmalı mı, olmamalı mı?” sorusunun tartışıldığı bir münazara dinlemiştir. Münazara grubunun bir tarafında dört Ankaralı Tıbbiye öğrencisi, karşı tarafta ise İstanbul'dan dört Tıbbiye öğrencisi vardır. Ankaralı öğrencilerin hepsi erkektir, İstanbullu öğrenciler ise kızlardan oluşmaktadır. Öncelikle bu haremlik selamlık anlayışını yadırgayan yazar, en azından inkılâpların merkezi olan Ankara'yı temsil eden öğrencilerin kız-erkek karışık olması gerektiğini belirtir.

Münazara grubundaki İstanbullu öğrenciler, kadının doktor olabileceğini, Ankaralıları ise olamayacağını savunurlar. Münazara sonuçlanmadan salondan ayrılan Halide Edib, ertesi gün gazeteden, kadının çalışmasını savunan grubun münazarayı kazandığını öğrenir. Yazar, bu konunun tartışılacak bir yanı olmadığını ve kadının her alanda çalışabileceğini bu münazara vesilesiyle bir kez daha vurgulamıştır. Kadının doktor olmasının, tıpkı “kadın çalışmalı mı?” sorusu gibi tartışılmaması gereken bir konu olarak gören yazara göre kadının doktor olmaması için hiçbir geçerli sebep öne sürülemez. Bu münazara ile ilgili görüşlerini “Nereye? Üniversiteli Arkadaşlara” başlıklı yazısında anlatmaya devam eden yazar, gençlerin “kadının doktor olamayacağı” fikrini savunmasını tehlikeli bulur. Münazaraya katılan genç grup geleceğin kurucusudur ve son derece eski bir fikrin savunmasını yapmıştır. Gençlerin savunduğu

¹⁶ Adıvar, a.g.m.

¹⁷ Berna Moran. (1990). *Sinekli Bakkal. Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, I. Cilt, İletişim Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul, s.117-135.

¹⁸ Neriman Malkoç. (1954). *Kadın Ediplerimizden Röportajlar. Yeni İstanbul*, 1 Kasım 1954, Yıl 5, Sayı 1778, s. 5.

¹⁹ Olcay Öneroy. (1965). Halide Edib'in yeni turan'ı ve Ziya Gökalp. *Türkoğlu Dergisi*, II(1):251-258.

²⁰ Halide Edib Adıvar. (1949). Nereden? Üniversite Arkadaşlarım. *Akşam*, nr. 10956, 13 Nisan.

fikirlerde inkılâpların öncesine dönme özlemi gören Halide Edib endişelenir. Kadın doktor olamaz diyen gençlere göre, ilim sahasında kadın bir hiçtir, âlim kadın sayısı çok azdır. Karşı görüşü savunan öğrenciler, bilim sahasında adını duyurmuş bazı kadınların isimlerini saydıktan sonra, kadınların toplumsal hayata girişlerinin yeniliğinden bahsederler. Halide Edib, bir tek âlim kadın yetişmemiş olsa bile, kadının çalışması gerektiği gerçeğinin yok edilemeyeceğini vurgular:

“Belki bunları bile söylemeğe lüzum yoktu. Çünkü ilimde kadın bir hiç de olsa, aralarında bir tek dâhi çıkmamış ve çıkmayacak dahi olsa, gene kadın çalışacaktır. Çünkü bugünkü içtimâî durum yalnız birkaç kâşifle, hatta birinci derecede büyük kafaların çalışmasıyla da yürüyemez. İçtimâî mekanizmayı, tahsil, sıhhat, iktisadî durum, her nevi hayat müdafâası ve idâmesi bakımından yürütebilmek, ikinci, beşinci, bilmem kaçınıcı derecede muazzam bir insan kalabalığına bağlıdır.”²¹

Kadın her zaman, her sahada -hatta savaşta bile- çalışmak durumunda kalmıştır. Tarihimizdeki başarılarında kadınların yeri yadsınmaz.

Kadının yumuşak kalpli ve nazik yaratılışı, doktor olmasını istemeyenlerce öne sürülen bir başka asılsız nedendir. Bunlara göre cerrahlık kasaplığa benzer ve kadınlar böyle “kanlı işlerde” çalışamazlar. Kadının doktor olmasında bir sakınca olmadığını savunan grup, delil olarak, erkekler arasında da kan görmeye dayanamayanlar olduğunu vurgular. Öncelikle cerrahlığın kasaplığa benzetilmesine karşı çıkan Halide Edib, doktorluğun can kurtaran bir meslek olduğunu belirtir. Üstelik doktorluk sadece ameliyat yapmak demek değildir. Tıbbın birçok dalında kadın çalışabilir. Sürekli batı ile kıyaslamalar yapan yazar, Amerika’da sağlık mekanizmasının yüzde altmışının kadınlardan oluştuğuna dikkat çeker.

Kadının doktorluk yapamamasının diğer nedeni olarak çiçek gibi nazik olması ve ellerinin iş görmemesi gerektiği öne sürülür. Bu görüş, karşı grup tarafından komik bulunur. Kadın, toplum düzeninin koruyucusu olmuş, sosyal sorunlarda üzerine düşen vazifeyi en iyi şekilde yapmıştır. Kadının tırnaklarını boyaması ve evlenmesi, doktor olması yolunda gösterilen diğer engellerdir. Evlenen kadının çalışmayacağı görüşü savunulur. Modern dünyada en fazla evlenen ve anne olan kadının çalışmasının gerektiğine inanan Halide Edib’e göre, “evlenemeyen kadın veya erkek anormal bir mahlûktur ve annelik duygusu kadının gönlünden çıktığı gün kadın bir canavar” hâlini alır. Kadın ve erkek ancak beraber çalışarak aile kurumunu devam ettirebilirler. Sadece hayvanlarda karşı cinsler birbirlerine nesil üretme amacıyla bağlanırlar. Oysa kadın ve erkek birbirini tamamlayan iki medeniyet unsurudur:

“Hayatın çetin merhalelerinde birbirine omuz vermekle mükellef iki omuzdaş, iki arkadaş, iki dost ve eştirler. Hele bugün bütün dünyadan daha fazla bizde kadın iş sahasında azami çalışmakla mükelleftir. İcab ettiği zaman (az istisna ile her zaman icab ediyor) kocasına, çocuklarına ekmek tedarik edecek, onları yaşatacaktır; çünkü erkek ne kadar çalışırsa çalışsın, yirmi milyonun on dokuz milyonu arasında, tek başına ailesinin (değil rahatını) hatta gıdasını temin edemeyecek bir durumdayız; biz değil, bütün dünya az çok bu durumdadır.”²²

Halide Edib, milletini geriye değil, ileriye götürmekle mükellef üniversite öğrencilerinin, kadının iş hayatına atılmasına karşı çıkmalarını tehlikeli bulur. Toplumda kadının çalışmasına duyulan ihtiyacı en iyi, aydınlar idrak etmelidirler. Erkekler de kadınlar kadar, kadının çalışma hayatında yer almasına destek vermelidirler.

Yazar, üniversitede bu kadar mantık dışı ve savunulacak yanı olmayan bir konunun münazara edilmesini üzüntüyle karşılar. Ülkenin o kadar çok tartışılmaya değer sorunu varken, gençlerin hâlâ kadının doktor olup olmamasını tartışması gereksizdir. Üniversite kafaları, ele aldıkları önemli sorunlara bilimsel yaklaşmalı ve getirdikleri çözümlerle halkı aydınlatmalıdırlar.

Kadının ağır işlerde çalışamayacağını iddia edenler vardır. Halide Edib, teknolojinin geliştiği bir devirde ağır işlerin makineler tarafından yapıldığını belirterek, ağır yük taşımamanın,

²¹ Halide Edib Adıvar. (1949). Nereye? Üniversiteli Arkadaşlara. *Akşam*, nr. 10963, 20 Nisan.

²² Adıvar, a.g.m.

erkekler için de uygun bir iş olmadığını belirtir. Ancak hamallık erkeklerin yaptığı bir iştir ve erkeklerin bu konuda rakibi yoktur. Yazara göre bütün mesele, erkeği hamallıktan kurtaracak araçları sağlamaktır. Yazar, çalışıp hayatını devam ettirecek kadar para kazanmanın kadın ve erkek için şart olduğunu belirtir:

“Kadın veya erkek, insanı insan yapan, başkalarının sırtında yaşamamak, içinde yaşadığı cemiyetin en küçük topluluğundan (aile gibi) en büyüğüne kadar, verdiği emek mukabilinde hak ve maddî mukabele beklemektir.

Erkekle kadın bünyesi arasında, tahammül kabiliyetleri derecesinde, en fazla emekleri işe yarayacağı sahalarda farklar olduğu dünyaca kabul edilmiş bir hakikattir. Ve medenî dünya iş ve vazîfeyi bir dereceye kadar bunları düşünerek ayarlar. Fakat kadının emeğini sadece ev sahasına inhisar ettirmek imkânı kalmamıştır. Çünkü küçük bir ekalliyet müstesna, ailenin karnını doyurmak, başının üstüne bir dam, sırtına bir esvap tedarik etmek için bugün erkek, kadın, hatta yaşlıları ve çocukları bile çalışmak mecburiyetindedir. Fakat kadın emeğine ailenin beslenmesi haricinde de ihtiyaç büyüktür.”²³

Yazarın, Cumhuriyet Türkiye’inde bulunabilecek her görüşten insana yer vermeye çalıştığı *Tatarcık* romanında, bir kampta toplanan yedi gençten biri olan Haşim, kadının eğitilmesi ve bunun sonunda meslek yaşamında yer edinmesi konusunda olumsuz fikirlere sahiptir. Romanın aslî kadın kahramanı ve yazarın ideal kadın tiplerinden biri olan Lale gibi aktif, kendini yetiştiren kadınlar Haşim’in can düşmanıdır. “Okullarda dirsek çürütüp Avrupa’ya daha iyi bir eğitim için giden erkekler”, eğitimlerini tamamlayıp yurda döndüklerinde iş bulamazlar. Haşim’e göre bunun nedeni, erkeklerin istedikleri işlere kadınların tayin edilmiş olmasıdır. Ona göre Lale de bu kadınlardandır: “*Tatarcık erkeğin ağzından lokmasını alan, erliği ile meşhur olan bir cemiyete kadın tahakkümünü sokan tip.*”²⁴ (s. 60) Haşim, böyle kadınları yere vurmak için uğraşır. Hatta bu uğurda kendisine “eski kafalı” denilmesini bile göze almıştır. Halide Edib’in Haşim aracılığıyla eleştirdiği bu fikirler, o dönemde pek çok erkeğin görüşünü yansıtmaktadır.

Arkadaşı Salim, Haşim’e, kadınların çalışmaları ile ilgili olarak sahip olduğu olumsuz görüşlerin doğru olmadığını anlatır. Salim, “erkeğin kazancını yiyen, erkeği kendi ihtiyaçları için çalıştıran, sömüren, odalık ruhlı” kadınları sevmez. Fakat Haşim görüşlerinde ısrarlıdır. Çalışmayan kadın erkeğe rakip olmaz ve erkek isterse çalışmayan kadını çok kolayca eve kapatır. Salim, yazarın görüşlerini temsil eder. Halide Edib de çalışmadan, eşinin kazandığını tüketen kadına karşıdır. Yazarın bu fikirlerini bir erkek kahramanın ağzından vermesi ise son derece anlamlıdır.

Davranışlarıyla romanda örnek bir kahraman olan Lale’ye göre gençlerin görevi, kurulan yeni toplumun temellerini kuvvetlendirmek, eski düşünceler ve geleneklerle savaşmaktır. Lale, genç erkeklerin kukla gibi yaşayan, iş hayatında yer almayan pasif kadınlardan hoşlanabileceklerini düşünür. Lale’nin bu görüşlerini doğrulayan olay, romanın sonunda Haşim’in, çalışmayan, modayı takip eden ve kendisini refah içinde yaşatacak bir koca arayan Zehra ile nişanlanmasıdır. Zehra, Haşim’in kadınlarla ilgili görüşlerinden haberdardır ve onun değişmesinin imkânsız olduğunu da bilir. Buna rağmen onunla nişanlanmıştır. Haşim, ulaşmak istediği politik hayatta en yüksek kademeye gelse bile karısını eve kapatacaktır. Romanda Halide Edib’in görüşlerinin temsilcisi olan Lale de yazar gibi kadının çalışarak toplumda söz sahibi olabileceği fikrini savunur.²⁵

²³ Halide Edib Adivar. (1946). Kadın Çalışmalı mı? Akşam, nr. 10083, 14 Kasım 1946.

²⁴ Halide Edib Adivar. (1939). *Tatarcık*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

²⁵ Burhan Cahit’in *Ayten* romanında kadının iyi bir eğitim alması ve toplumda söz sahibi olması üzerinde geniş olarak durulmuştur. Roman kahramanlarından Ayten, kızının mutlaka bir meslek sahibi olmasını ister. Kızı Ayten, -anne ile kızı aynı adı taşımaktadır- öğretmen okuluna gider ve öğretmen olur. Sema Uğurcan. (1981). “Modern Bir Cumhuriyet Kızı: Ayten”, *Millî Kültür*, Kültür Bakanlığı Tanıtma ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 6 Kasım, Cilt 3, Sayı 5, ss.19–21.

Kamptaki yedi genç arasından Safa, Lale'den hoşlanır. Safa'nın Lale'yi beğenme nedeni, biraz da onu inandığı fikirlere yakın bulmasıdır. Safa'ya göre Lale, "kadıncık" değil, "gerçek kadın"dır. Komünizmin yetiştirdiği yenedünyanın kadın tipidir. Safa, Lale ile el ele verip dünyayı komünist yapabileceğine inanır. Avrupa'da eğitim almamış olan Safa, kadınların daha çok Avrupa'da eğitim alan erkeklerden hoşlandığını düşündüğü için Avrupa eğitimi almış olan Salim ve Recep'i kendisine rakip olarak görür. Kadının çalışmasına siyasî açıdan bakan Safa'nın kadının çalışmasını savunmasının nedeni, kadının iş hayatında aktif olmasının komünizmin ilkelerine uygun olmasıdır.

Halide Edib'in romanlarında kadının eğitimi, genellikle kadının çalışmasıyla bağlantılı görülmekte ve roman kahramanları buna göre tavır almaktadır. Kadının eğitim almasını isteyen kahramanlar, onun iş hayatında yer almasında herhangi bir sakınca görmezler. *Döner Ayna* romanında roman kahramanlarından Hacı Murat, etrafındaki herkese hükmeden, nüfuzlu bir köy ağasıdır ve kızı Hanife'yi okula göndermek istemez. Kadının eğitim alıp meslek sahibi olmasını "her şeye burun sokma" olarak değerlendiren Hacı Murat, kızı Hanife'ye sadece namaz surelerini ezberletecek, bunun dışında eğitim aldirmayacaktır:

*"Son zamanlarda kadınların her şeye burunlarını sokmalarına karşı içinde hudutsuz bir isyan vardı. Hiç olmazsa kendinin hükmü geçebilecek kadın taifesinin, hattâ o kadar sevdiği Hanife'nin bile dizginlerini elinde tutmağa karar vermişti. Her hâlde İzmir'de genç bir kadın müddeiumumî gördükten sonra, Hanife'ye namaz sûrelerini ezberletmekten fazla tahsil vermemeğe karar verdi."*²⁶

Âkile Hanım Sokağı romanında da kadının iş hayatında edindiği yerden rahatsız olan kahramanlardan bahsedilir. Bu rahatsızlık, *Tatarcık* romanındaki kadar yoğun olarak vurgulanmaz ve belli bir kahramanın rahatsızlığı olarak verilmez. Yazar, *Âkile Hanım Sokağı* romanında genel ifadelerle bu rahatsızlığa dikkat çekmiştir. Çalışan kadına karşı bazı erkek ve kadınlar büyük öfke duymaktadırlar. Halide Edib bu romanında çalışan kadınlara karşı duyulan öfkeyi bir nevi kıskançlığa bağlamıştır. Bu kıskançlığın kadın ve erkek açısından farklı nedenleri vardır:

*"Erkekler belki çalışan kadının ekmeklerini ellerinden almağa namzet bir vaziyete geldiklerini tahayyül ediyorlardı. Kadınların ise saiki daha fazla hissî idi."*²⁷

Halide Edib, "Kadın Çalışmalı mı?" başlıklı yazısında ülkemizde kadının konumuna göz atar. Bizim ülkemizde kadın, başlangıçta ziraat sahasında çalışırken, daha sonra farklı mesleklere yönelmiştir. Halide Edib'e göre hayatlarını emekleri karşılığında kazanan kadınlar, saygıya değer insanlardır. Ömrü kumar masalarında geçen, halk fakirlik içindeyken, mevsimine göre kürk ve mücevherler isteyen ve eşlerini zor duruma sokan kadınlar, yazarın gözünde saygıyı hak etmezler. Çalışan kadınlar ise bu tür istek ve ihtiyaçlarını eşlerine ihtiyaç duymadan karşılayabilmektedirler.

Çalışan kadının çocuğuna nasıl bakacağı önemli bir meseledir. Kadının çalışmasını istemeyen bazı insanlar, çalışan kadının gece uyanıp çocuğuna bakamayacağını iddia etmişlerdir. Yazar, bu düşünceyi "traji-komik" bulur. Bazı kadınlar, çocuklarını çalıştıkları iş yerlerine götürmek pahasına, çalışma hayatının içinde yer almışlardır. Halide Edib'e göre, çocuğunu çalıştığı fabrikaya götüren, orada hem çalışıp hem çocuğunun ihtiyaçlarını aksatmayan gayretli bir kadının, gece çocuğunu ihmal etmesi düşünülemez. Bazılarının endişesi de çalışan kadının çocuk doğuramayacağı ve dolayısıyla neslin devamının sağlanamayacağıdır. Yazar, bu konuda da kadının çalışmasının engel olmadığına inanır:

"Çocuk doğurmak meselesine gelince, iş mekanizmamızın bu hususta neslimizin idamesi için alacağı yahut aldığı tedbirlerden bahsedecek değilim. Fakat bu hususta da nesli çoğaltan kadının

²⁶ Halide Edib Adıvar. (1954). *Döner Ayna*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, Güven Basımevi, İstanbul. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

²⁷ Halide Edib Adıvar. (1958). *Âkile Hanım Sokağı*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, Yeni Matbaa, İstanbul, 1958. (Alıntılardaki sayfa numaraları kitabın bu baskısına aittir.)

*iş kadınları arasında olduğuna işaret edeceğim. Refah arttıkça, lüks ihtiyacı ve tembellik çoğaldıkça, kadınlar çocuk doğurmak istemiyor. On bir çocuklu anaları ancak Topkapı Fıkaraperver merkezine bayramlık almaya gelen aziz ve gayur analar arasında gördüm.*²⁸

Çalışan kadının ortaya çıkan yeni sıkıntılarını erkek yazarların pek çözemedikleri dikkat çekerken, kadın yazarların bu konuyu derinlemesine irdeledikleri ve eserlerinde enine boyuna işledikleri görülmektedir.²⁹

Kadının çalışmasına taraftar olmayanların bir başka itirazları da iş kadınlarının erkek arkadaşlarıyla ilişkilerinde bazen arkadaşlığı aşan münasebetlere girmeleridir. Bunun son derece doğal bir tabiat kanunu olduğuna dikkat çeken Halide Edib, bunu sadece çalışan kadının değil, kafes arkasında yaşayan kadının da yaşayabileceği bir durum olarak değerlendirir. Halide Edib, kadının çalışması konusunda en büyük desteği erkeklerden bekler.

Kadın ile erkeğin her konuda eşit olduğuna inanan Halide Edib, her ikisinin de çalışmasını mecburiyet olarak görür. Bu konuda kadın ile erkek arasında bir ayırım yapılamayacağını vurgulayan yazar, kadın ya da erkekten birinin tamamen hâkim olduğu bir dünyaya karşıdır.³⁰ İngiliz ve Amerikalı kadınların aldıkları iyi eğitim onların iyi bir anne veya eş olmalarını engellemediği gibi, tam tersine, onları olumlu yönde etkilemiştir.³¹

Halide Edib'in "Yeni Dünya, Eski Kadın" başlıklı yazısında kadının çalışmasını istemeyen bir erkekte bahsedilir. Evlenmenin de aleyhinde olan bu şahıs, evliliği esaret olarak değerlendirir. Bu şahısla sohbet eden kadın ise kadınların haklarını savunmaktadır:

*"Eskiden sizler kadını esir gibi çalıştırır, vahşi hayvan gibi kafes arkasına hapsederdiniz şimdi kadın hür oldu. Çekemiyorsunuz. İnkılâp lafı oldu mu kimseye söz bırakmazsınız. Dünyayı yeni baştan keyfinize göre yapmak istiyorsunuz. Fakat yeni kadın istemiyorsunuz. Eskisi gibi, kadın ağzını açınca boşayıp sokağa atamıyorsunuz... Ha, ha, ha... Yaşasın yeni dünya. Siz analarımızı nasıl esir gibi kullandıysanız, biz de sizi öyle kullanacağız..."*³²

Burada, kadın hürriyetinin hem erkek, hem de kadınlar tarafından yanlış yorumu söz konusudur. Erkek, kadının haklarının bilincinde olmasından korkmamalı, hatta bunun için kendisi de çaba sarf etmelidir. Kadın da elde ettiği hakları yanlış yorumlamamalıdır. Her zaman kadın ve erkeğin eşitliğini savunan ve romanlarındaki erkek kahramanlar da genellikle kadının eğitimi ve haklarını elde etmesi konusunda olumlu yaklaşımlar sergileyen Halide Edib, kadın ve erkeğin birbirini ezme yarışına karşı çıkar.

Kadınlar, asırlar boyunca ezilmiş ve önemsenmemiş bir unsur halinde yaşamışlardır. Halide Edib'in bu yazılarının yayımlandığı 20. yüzyılın hemen başlarında ise kadınların üzerinde var olan baskı kaldırılarak onlara özel bir yer verilmeye çalışılmaktadır.³³ Halide Edib, yaşanan bütün bu olumlu gelişmelere rağmen endişelidir. Çünkü gençler kadınlar hakkında hâkim olan

²⁸ Halide Edib Adıvar. (1946). Kadın Çalışmalı mı? Akşam, nr. 10083, 14 Kasım.

²⁹ İnci Enginün. (2003). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, s. 13.

³⁰ Malkoç, a.g.m.

³¹ Ziya Gökalp, sürgünden ailesine yazdığı mektuplarda kadının mutlaka okul eğitimi alması, bir yabancı dil bilmesi ve sosyal hayat içinde yer alması gerektiğini ifade eder. "Meslek Kadını" isimli şiirinde ise Ziya Gökalp, kadına iş hayatında yer vermeleri için erkeklere seslenir:

Dersiniz *değiller mesleğe muhtaç,*
Ya koca bulmalı, ya kalmalı aç!

.....
Kadın çalışmazsa fikri yükselmez,
Tabii o zaman size denk gelmez,"

Fevziye Abdullah Tansel. (1989). *Ziya Gökalp Külliyyâtı- I Şiirler ve Halk Masalları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 3. Baskı, s. 114-115.

³² Halide Edib Adıvar. (1937). Yeni Dünya, Eski Kadın. *Yedigün*, nr. 201, 13 İkinci Kânun.

³³ "Özellikle Meşrutiyet döneminde yazılan edebî eserlerde aile düzeninin eleştirilmesi, kadının toplum içindeki yeri, evlenme ve boşanma gibi temaların ağırlıklı olarak işlenmeye başladığı görülmektedir." Serpil Çakır. (1991). *II. Meşrutiyet'te Osmanlı Kadın Hareketi ve Kadınlar Dünyası Dergisi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, s. 106.

eski nazariyeyi değiştirmek gerektiğinde, tanıdıkları tek model olan Fransız modelini örnek almaktadırlar. Kadınların gerçek dünyadan uzak yetiştirilmelerine karşı olan Halide Edib, Fransız modelinin kadınları buldukları düşük mevkiden kurtararak yüksek, fakat aldatıcı bir konuma getireceğine inanır. Böyle bir dünyada yetiştirilen kadınlar herhangi bir sıkıntıyla karşılaştıklarında bocalayacak ve ne eşlerine, ne de çocuklarına faydalı olabileceklerdir. Türkiye'nin geleceğini eline alacak kadınların en iyi şekilde yetiştirilmesi, verilen eğitimin onları kadınlık vazifelerinden uzaklaştırıcı nitelikte olmaması gerekir.

Halide Edib yazısında, kadınlar arasında feminizmin yayılmasından da bahseder. Bu, her ülkede görülebilecek doğal bir süreçtir. Fakat feminizmin yayılması için kadın eğitiminin çok ileride olması gerekir. Hâlbuki bizim, kadın eğitimi konusunda atmamız gereken pek çok adım vardır. Yazar, feminizmin erkeklere karşı bir hareket olarak görülmesini de doğru bulmaz. Çünkü akli başında pek çok erkek, kadının eğitilerek ilerlemesi için çalışmaktadır. Kadınlar, erkekleri yapacakları işlere engel olan kişiler olarak görmek yerine, onların iyi niyetlerinden faydalanmalıdırlar.³⁴

“Yirminci Asırda Kadınlar”, Halide Edib'in kadın eğitimi ve bunun sonunda kadının geldiği yerle ilgili olarak verdiği bir konferansının adıdır. Her asrın, her milletin tarihinde başka olayları gölgede bırakan, o döneme damgasını vuran önemli gelişmeler vardır. Yazara göre, on dokuzuncu asırda kadınların faaliyet ve mevkilerinde görülen dikkat çekici değişimlerden dolayı bu asra “kadın asrı” denilmesi uygundur. Bu asra kadar kadınlar, kendilerini hayatın akıntısına bırakmış, adeta iradesiz, cansız eşyalar gibiydiler. Herhangi bir konuda söz hakları olmadığı gibi, bu hakkı elde etmek için çaba da sarf etmiyorlardı. Hatta onlar, yaşamanın bir gayesi olabileceğini bile düşünmekten uzaktılar. On dokuzuncu asır kadınları, hayatın amacının farkına vararak yola çıkmışlardır:

*“On dokuzuncu asır kadınları, kadın meselesinin, kadın hayatının dahi bir gayesi olabileceğini hissettiler. Kadınların hayatına hususi ve umûmî bir maksad-ı esâsî koydular. On dokuzuncu asrın kadınları bugünkü faal ve müsbet kadın meselesinin temellerini kurdular. Kuvvetli gayelerin hâdisât ve tahavvülât-ı beşer üzerine tesirâtını pek canlı bir surette isbât ettiler ve yirminci asır kadınları onların kurduğu emel ve maksat temelleri üzerine bugün mesâîlerini, muvaffakiyetlerini bina ediyorlar.”*³⁵

Sosyoloji ile uğraşanların bir kısmı da yirminci asra “kadınlar asrı” demeyi uygun bulmuşlardır. Yazara göre ise, hem on dokuzuncu, hem de yirminci asır, “kadın asrı” olmaya lâyıktır. On dokuzuncu asır, kadın hareketlerinin esaslarını hazırlamış, amacını tayin etmiş; yirminci asır ise bu esas ve gayeler üzerine başarılar bina etmiştir. Teâli-i Nisvân derneğinin kurucuları arasında yer almış ve bu dernekte verdiği konferanslarla ilgili yazılar yazmış olan Halide Edib, Teâli-i Nisvân'da verilen bir yemekte yaptığı konuşmada, eğitilmiş kadının, her yerde ve her zaman çalışkanlığı ile ön plânda olması gerektiğini vurgulamıştır.

Yazar, “Türk Kadınları Hakkında” başlıklı yazısında kendisine Samsun'dan mektup yazan bir erkeğin, kadınlara yönelik eleştirilerine cevap verir. Halide Edib, bu şahsın adını açıklamaz. Mektupta, Dârülmualimat öğrencilerinin ahlâkı eleştirilmektedir. Halide Edib, bu eleştiri üzerine fikirlerini anlatır. Bazıları, halkı kadın aleyhine kışkırtarak kadın üzerinden politika yapmak istemektedirler. Yeni Türk Müslüman kadının sosyal hayatta erkeğin yanında yer alması hem Türkiye'de, hem de Avrupa'da yeni Türkiye için hayranlık uyandırmıştır. Daha önce Müslüman kadınının sosyal olaylara duyarsız kalması Avrupa'da Müslümanlara karşı bir önyargı oluşturmuştur. Avrupalılar, Müslümanların medenîleşemeyeceğine dair inançlarına delil olarak Müslüman kadınlarının içinde bulunduğu düşük durumu göstermişlerdir. Türklerin,

³⁴ Halide Edib Adivar. (1909). Mehâsin'i Okuyan Kardeşlerime. *Mehâsin*, nr.6, İstanbul, Eylül 1324/1909, ss.18–21.

³⁵ Halide Edib Adivar. (1913). Yirminci Asırda Kadınlar. *Mektep Müzesi*, nr. 1–3, 1 Mayıs–1 Haziran 1329/ 14 Mayıs–14 Haziran 1913.

gelenek ve dinlerine bağlı kalarak sosyal meselelere duyarlı ve sosyal hayatta aktif bir kadın kitlesine sahip olması, Müslümanlar ve Türkler aleyhindeki olumsuz düşünceleri sarsmıştır:

“İslâm'ın ilk feyizli ve zengin medeniyet ve zafer günlerinden sonra İslâm kadınlarının duvarlar arkasında millet (ki kendi çocuklarından müteşekkildir) hayatının, içtimâiyatının yabancı bütünü millî felâket ve saadete bigâne yaşamaması, İslâmiyet'in bir ananesi gibi telakki edilmiş ve Avrupa, Müslümanlar medenileşemez dediği zaman, tabii en kuvvetli delil olarak Müslüman kadınının mütereddi ve düşük vaziyetini göstermişti. Müslüman Türkün anane ve dini kaybetmeksizin medenî ve bütünü millet hayatıyla mesul ve millet hayatıyla vazifedâr bir Müslüman kadını kitlesi meydana atması tabii İslâm ve Türk aleyhindeki bu belki menfur delili kökünden sarsmıştı.”³⁶

Avrupa'da, Müslüman Türk kadınları lehinde yaşanan bu olumlu gelişme, Türkiye'de bazı çevreleri rahatsız etmiş ve her alanda kendini yetiştiren Türk kadınına hücum edilmiştir. Bunlar, çeşitli iftiralarla Avrupalıları tekrar olumsuz düşünceye sevk etmek için çalışmışlardır. En sık tekrarladıkları görüşler şunlardır:

“Türk kadınları zâhiren size medenî görünüyor, burada hayat-ı umumiyeye iştirak ediyorlar ama onlar ahlâkını tamamen kaybetmiş mahlûklardır. Kapalı kalmaktan mütevellid bir nevi sahte ahlâk meydana çıkar çıkmaz altüst olmuştur. Türk kadınının yegâne emeli boyanmak, giyinmek, dans etmek, çarşafını çıkarmak, en vâsî mânâsıyla ahlâkın müsaade etmediği her türlü düşüklükleri yapmaktır.”³⁷

Halide Edib, Türk kadınının ilerlemesinden ve sosyal hayatta geldiği konumdan rahatsız olduğu için böylesine çirkin iftiralarda bulunan insanları şiddetle kınar. Her toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da ahlâk seviyesi düşük kadınlara rastlamak mümkündür. Fakat bu azınlığın olumsuz davranışlarını bütün topluma aitmiş gibi göstermek yanlıştır. Türk kadını, cephe gerisinde çocuklarına hem anne hem baba olmuş, yeri geldiğinde cephedeki askere yiyecek taşımıştır. Daha sonra kendini yetiştiren Türk kadını, sosyal hayatta hak ettiği yeri, yine olağanüstü çabasıyla elde etmiştir. Bazı yabancı yayınlarda, Türk kadınının sosyalleşmesinin aleyhinde yazılar çıkmaktadır ve bu yazılar, tamamen Türkleri karalama siyasetiyle ilgilidir. Yazara göre bu durumda Türkler, Türk kadınına karşı ortaya atılan ahlâksızlık iddialarına iki şekilde karşı koymalıdır:

“1. Bu Türk kadınına çirkin bühtanlarla hücum edenlere karşı, Türk kadınının millî fedakârlığını, mesâisini, mücahedesini meydana koymak.

2. Türk kadını, dolayısıyla milleti terzî eden münasebetsiz hareketten tevakkî etmeleri için muhtelif muhitlerde ahlâkî mücadelât ve onların millî gururlarına, dinî hislerine müracaatla bir aksülamel uyandırmak.”³⁸

Türk kadını, ülke işgal altındayken vatanın kurtuluşu için canla başla çalışmıştır. Uğranılan yenilgiler de kadınları ümitsizliğe düşürmemiştir. Halide Edib, bu nedenlerle, Cumhuriyetimizin kadınlara her sahada verdiği hakları çok görmenin ve bu konudaki herhangi bir reformu ortadan kaldırmanın imkânsız olduğu gerçeğini herkesin bilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

İyi eğitim almış bir kadın olarak Halide Edib, eğitimine dikkat edilen hemcinslerinin bu bilgilerini nerede ve nasıl kullanacaklarını düşünür. Kadın her sahada çalışmaktadır ve çalışmaya devam etmelidir. Halide Edib'e göre, kadının çalışması medeniyetin bir gereğidir ve bunun tartışılması bile yanlıştır. Kadınlar her zaman çalışma hayatının içindedirler. Dünyayı avcılıktan ziraate götüren, erkeği aileye bağlayan, aileyi topluluk hâlinde yaşayacak duruma getiren yine kadınlardır. Sanayileşme devrinde de kadın çalışma hayatının içindedir. Nesillerin devamı konusu gündeme geldiğinde, kadının çalışma sahası ve çalışma saatleri üzerinde önemle durulmuş, tartışma konusu olmuştur. İnsan nüfusunun yarısını oluşturan kadının çalışıp çalışmaması, yazara göre “işsiz münevverlerin” mevzu kıtlığında “garabet olsun diye” tartışmaya açtığı bir konudur.

³⁶ Halide Edib Adıvar. (1916). Türk Kadınları Hakkında. *Büyük Mecmua*, nr. 15-13 Teşrin-i Sani 1919, s. 226.

³⁷ Adıvar, a.g.m., s. 226.

³⁸ Adıvar, a.g.m., s. 226.

Kadının çalışması konusu yirminci yüzyılın başından beri yoğun olarak konuşulmaktadır. Halide Edib, bu asırda konuşulan konunun kadının çalışması olmaması gerektiğini belirtir:

“Fakat bunun kadın çalışmalı mı mevzuuyla esas itibariyle alakası yoktur. Çünkü emek artık her insan için bir realitedir. Kadının o yıllarda bilhassa çok münakaşa mevzuu olması siyasî ve sosyal olduğu kadar iktisadî ve psikolojik sebeplere dayanır. Bunlar sıra ile şöyle izah edilebilir:

Kadın, ilerleyen demokrasilerde müsavi hak istemiştir. Müsavi hak tabii siyasî sahaya da girer. Kadınlar, kendi evlerini, çocuklarını, şahıslarını, anası oldukları milleti temsil etmek, yani rey ve parlamentoda yer istemişlerdir. Bunlara mâlik olmak tabii iş sahasının ihtisas şubelerine, yüksek makamlarına da geçebilmek hakkını kadınlara verecekti. Buna erkekler, hatta kadınların bir kısmı şiddetle itiraz ettiler. Bilhassa İngiltere’de bulunduğum 1909 ve 1911 senelerinde bu mesele bin bir cepheden münakaşa ediliyordu. Evvela, kadınların ihtisas mevkilerini almağa kafaları müsait midir diye ilim ortaya atıldı; bunu, kadınlar acaba erkeğin elinden işini alır mı diye küçük bir zümrenin endişesi takib etti; en nihayet erkek, kadının umumî hayata girmesi acaba kendi gönülünü gözünü hoş eden hususiyetlerini kaybetmesi imkânını öne sürerek davaya cinsî bir veçhe vermek istedi. Bütün bunlar hakkında kütüphaneler dolusu kitaplar yazıldı, münazaralar oldu, kadınlar, İngiliz polisini şaşırtan acayip şeyler yaptılar. Fakat gene bütün bunlar vakti boş sözde münevverleri ve kadınların henüz çalışmağa atılmamış küçük lüks içinde yaşayan kısmını alâkadar ediyordu.”³⁹

Halide Edib, yukarıda bahsedilenlerin kadının çalışması gerektiği gerçeğini değiştirmeyeceğini belirtir. Kadının çalışması, medeniyetin bir gereğidir. Dünyanın düzlüğü ya da yuvarlaklığı bile tartışılabilir, ancak kadının çalışmasının gerekliliği tartışılmaz.

Halide Edib, “Boş Zaman Meselesi ve Kadınlar” başlıklı yazısında yabancı ülkelerdeki kadın faaliyetlerinden bahseder. Boş zamanları doldurma meselesi üzerine bütün dünyada aydınlar kafa yormuş ve önemli eserler yazmışlardır. Hatta Avrupa ve Amerika’da bu konuda gönüllü teşekküller oluşturulmuştur. O dönemde yirmi milyon genç kız, Kızıl Haç’ın gönüllüsüdür. Bizde de boş zaman meselesi, özellikle toplum hayatında kadınların yerinin idrak edilmesiyle önem kazanmıştır. Amerika’da kadının eğitime büyük önem verilmiş ve bu sayede kadınlar birçok sahada aktif hale gelmişlerdir. Halide Edib, kadının sosyal hayattaki aktivitesine büyük önem verir:

“Kadınlar, varlıklarını belki işgal ettikleri resmî ve büyük mevkilerden ziyade, fert ve teşekkül olarak yarattıkları içtimai faaliyetlerde göstermişlerdir.”⁴⁰

Halide Edib, müstakil yazılarında sık sık tekrarladığı ve örneklerini verdiği “erkeğin kadını yetiştirmesi” fikrini Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri kitabında da vurgulamıştır: “Garp demokrasilerinde, kadın hakları, kadınların kendi isyan ve mücadelesi neticesiyle olmuştur. Bizde, Tanzimat’ta fikir sahasında, İttihat ve Terakkide hareket halinde, hulâsa bir asra yakın bir zamandan beri, kadın hakları erkeklerin de Türkiye’imizin selâmeti ve medenî durumu için tuttukları bir meseledir. Hattâ siyasî bakımdan birbirine düşman zümreler dahi bu meselede aynı yolu tutmuşlardır.”⁴¹

Bir meslek kadını olarak yetiştirilen kadınların bu mesleği icra edecek ortamı bulamamaları, Halide Edib’in romanlarında ortaya koyduğu bir başka sorundur. Tanzimat yazarlarının özlemine çektiği eğitimi almış, babası tarafından özenle yetiştirilmiş olan Halide Edib, romanlarında kendisi gibi iyi eğitim almış kadınları aslı kahraman olarak esere yerleştirir. Fakat bu özenle yetiştirilen kadının duygu eğitiminde boşluklarla karşılaşılır. Bu boşluğu dolduracak kişileri bazı eserlerde kahramanlar doğru seçemezler veya kendilerini ideallerine feda ederler.

Halide Edib’in kadın hareketleri bakımından önemli eseri *Yeni Turan*’dır. *Yeni Turan* romanından itibaren Halide Edib, toplum hayatında etkili olan kadın kahramanlara yer vermeye başlar. *Ateşten Gömlek* romanında Ayşe, *Vurun Kahpeye*’de Aliye, *Tatarcık*’ta Lale, iyi eğitim

³⁹ Halide Edib Adivar. (1946). Kadın Çalışmalı mı? *Akşam*, nr. 10083, 14 Kasım.

⁴⁰ Halide Edib Adivar. (1956). Boş Zaman Meselesi ve Kadınlar. *Yeni İstanbul*, nr. 2277, 19 Mart.

⁴¹ Halide Edib Adivar. (1955). *Türkiye de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri*. Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul.

almış ve toplumda aktif rol üstlenmiş kadın kahramanlardır. Bu romanlarında kadının bir birey olarak toplumda var olup olamayacağını tartışmaya açan Halide Edib, kendini ezdirmemeye kararlı kadınların karşılaştıkları mücadeleleri anlatır.⁴²

Yeni Turan romanında, sürekli Yeni Turan partisini yıpratmakla uğraşan muhalifler, kadınların ilerlemesinin ve erkeğin yaptığı işlerde çalışmaya başlamasının İslâmiyet'e aykırı olduğu fikrini yaymaya başlarlar. Bu fikirler, cahil halk üzerinde etkili olur. Yeni Osmanlıların politikalarına araç olarak kullandıkları bir başka gelişme de, Yeni Turan kadınlarından bazılarının, eski Arap Müslüman kadınları gibi icazet alarak camide ders vermek istemeleridir. Bunun dine aykırı bir yanı olmadığını kendileri de bilmekle beraber yine de cahil halkı ayaklandırmak isterler. Romanın aslı kadın kahramanı Kaya da bu camilerde vaaz veren kadınlardandır. Kaya, Yeni Turan kadınlarında "ahlâkî ve sosyal" bir devrim yapmıştır. Kadın, evde oturup kocasını bekleyen pasif bir birey olmamalı, alacağı eğitimle erkeğinin en yakın arkadaşı, çocukları ve ülkesi için çalışan biri haline gelmelidir. *Yeni Turan* romanındaki Kaya ve *Ateşten Gömlek* romanındaki Ayşe, Halide Edib'in kadın kahramanları içinde benimsediği ve idealleştirdiği tiplerdir.⁴³ *Yeni Turan* romanının kahramanlarından Oğuz, aynı amaç için çalışan insanların kuracakları yuvanın saadetine inanır. Kadın da erkek gibi memleketin ilerlemesine katkıda bulunmalıdır. Bu romanda kadınların oy sahibi olacağı bir devri hayal eden Halide Edib, Osmanlı devrinin süs, israf ve gösterişe düşkün, işsiz kadın sınıfını şiddetle eleştirmektedir.

Bir kadın yazar olarak Halide Edib, kadının çalışması konusunu sık sık gündeme getirir.⁴⁴ Kadının eğitimi, haklarına kavuşması ve özgürleşmesi konularına özellikle ağırlık veren yazarın eserlerinde ele aldığı sorunlar da yansıttığı kadın imgeleri de çeşitlilik göstermektedir. Halide Edib'in eserlerinde, milliyetçi kadın, çağdaşlaşan kadın, kişilikli kadın, baskıya başkaldıran kadın, halkını uyandırma çabasında olan ülkücü kadın imgelerine rastlanmaktadır.⁴⁵ Yazar, bu farklı kadın tiplerini okuyucusuna sunarak karşılaştırma imkânı tanırken, ideal kadın anlayışını da vurgulamıştır.

SONUÇ

Kadının çalışması ve sosyal hayatta aktif rol alması aldığı eğitimle doğru orantılıdır ve bu sebeple kadın eğitimine önem verilmelidir. Kadının çalışması sorununa sadece maddi açıdan bakmamak, bunu kadının sosyalleşmesi ve toplumda yer edinmesi için bir araç olarak görmek gerekir. Kadınlar, eğitim kalitesinin de yükselmesi sonucu kendilerini çalışma hayatı içinde kanıtlamaya başlamışlardır.

Kadın, çeşitli iş sahalarında öz sahibi olurken erkek de ona destek olmalıdır. Bazı erkeklerin, çalışma alanlarını ve iş bulma olanaklarını kısıtladığı gerekçesiyle kadının çalışma hayatına atılmasına karşı çıkmaları son derece yanlış bir yaklaşımdır. Erkekler de kadının çalışması gereğine inanmalı, bu konuda onlara destek olmalıdırlar. Çalışan kadını erkeğe rakip olarak görenler, genellikle kadının evde erkeğe tabi, kapalı bir hayatı olmasını isterler.

Kadın da erkeğin çalıştığı işlerde çalışabilir. Meslekleri cinsiyetlere göre ayırmak doğru değildir.

Kadının toplumda kendini kabul ettirebilmesi için mücadele etmesi gerekir. Kadını ikinci

⁴² Nükhet Sirman. (1998). Müsavattan Eşitliğe. *Üç Kuşak Cumhuriyet*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 59.

⁴³ *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, "Adıvar, Halide Edip", Editör: Murat Yalçın, Yapı Kredi Yayınları, Cilt I, İstanbul, 2001, s. 12-15.

⁴⁴ Hacer Adıgüzel. (1998). *Osmanlı Dönemi ve Sonrasında Türk Kadınının Sosyal Hayata Katılma Süreci*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Sakarya, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

⁴⁵ Nermin Abadan Unat. (1982). *Türk Toplumunda Kadın*, Ekin Yayınları, İstanbul, s. 303.

planda görmek isteyen erkekler var oldukça, kadının mücadelesi de devam edecektir. Böyle bir mücadele için kadının kuvvetli olması gerekir. Kadın, sosyal hayattaki yerini azmiyle, iradesiyle, çalışma, öğrenme ve kendini geliştirme arzusuyla kendisi kazanmak zorundadır. Kimseye ihtiyaç duymadan, tek başına ayakta durabileceğini ispatlamalıdır. Kadın, evde eşini bekleyen pasif bir birey olmamalı, alacağı eğitimle erkeğin en yakın arkadaşı olmalı, çocukları ve ülkesi için çalışmalıdır. Kadının çalışma hayatına atılması bazı özgürlükleri de beraberinde getirmiştir.

Günümüzde çalışma hayatına atılan kadın sayısının giderek arttığı görülmektedir. Çalışma yaşamında yer alan kadın sayısı artarken, onların ev ve iş yaşamlarından kaynaklanan birbiriyle ilişkili birçok sorunla karşı karşıya buldukları bilinmektedir. Ancak kadınlar bu sorunların üstesinden gelecek güce sahiptir.

Kadınların aldıkları eğitim sonucunda mesleklerini icra edecek ortamı bulamamaları Halide Edib'in eserlerinde üzerinde durulan bir başka konudur. Yazar, toplumda özgür bir birey olarak var olmaya çalışan, kendini ezdirmeyen, aktif kadınları eserlerinde model olarak sunar. Süs ve gösterişe düşkün, işsiz kadınlar ise Halide Edib'in eserlerinde şiddetle eleştirilir.

Kadın, ayırım yapmadan her sahada çalışmaktadır ve çalışmaya devam etmelidir. Kadının çalışması ya da çalışmamasının sorgulanması yerine, kadının çalışma hayatını düzenleyecek adımlar atmak, onların iş yerlerinde ve evlerinde karşılaşılabilecekleri sorunları en aza indirmek gerekir. Kadının annelik görevlerini yok saymak, "kadın yeri evidir" düşüncesi kadar sakıncalıdır. Çalışan kadınların sorunları ve hakları Çalışma Bakanlığı tarafından dikkatle izlenmelidir. Kuvvetli bir batı terbiyesi almış olan ve batıyı yakından tanıyan Halide Edib, bu konuda ülkemizden önde olan Amerika ve İngiltere gibi ülkelerdeki çalışan kadınların çalışma koşullarının model alınmasını önerir. Sadece şehirlerde değil köylerde ve tarlada çalışan kadınların yaşam koşullarının iyileştirilmesi geleceğimiz açısından önemlidir.

Kadının eğitimi ve çalışma hayatı içinde yer alması konusundaki yazılarından dolayı çeşitli eleştirilere maruz kalan Halide Edib, bu eleştirilerden yılmamış, hayatının sonuna dek kadın haklarının savunucusu olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abadan, U.N. (1982). *Türk Toplumunda Kadın*, Ekin Yayınları, İstanbul.
- Adıgüzel, H. (1998). *Osmanlı Dönemi ve Sonrasında Türk Kadınının Sosyal Hayata Katılma Süreci*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Adıvar, H. E. (1909). Mehâsin'i Okuyan Kardeşlerime. *Mehâsin*, numara 6, İstanbul, Eylül.
- Adıvar, H. E. (1913). "Yirminci Asırda Kadınlar", *Mektep Müzesi*, nr. 1-3, 1 Mayıs-1 Haziran 1329/14 Mayıs-14 Haziran.
- Adıvar, H. E. (1919). Türk Kadınları Hakkında. *Büyük Mecmua*, nr. 15, 13 Teşrin-i Sani.
- Adıvar, H. E. (1937). Yeni Dünya, Eski Kadın. *Yedigün*, nr. 201, 13 İkinci Kânun.
- Adıvar, H. E. (1939). *Tatarcık*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul.
- Adıvar, H. E. (1946). Kadın Çalışmalı mı? *Akşam*, nr. 10083, 14 Kasım.
- Adıvar, H. E. (1947). Gene Kadın. *Akşam*, nr. 10146, 16 Ocak.
- Adıvar, H. E. (1949). Nereden? Üniversite Arkadaşlarıma. *Akşam*, nr. 10956, 13 Nisan.
- Adıvar, H. E. (1949). Nereye? Üniversiteli Arkadaşlara. *Akşam*, nr. 10963, 20 Nisan.
- Adıvar, H. E. (1954). *Döner Ayna*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, Güven Basımevi, İstanbul.
- Adıvar H.E. (1955). *Türkiye de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri*. Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul
- Adıvar, H. E. (1956). Boş Zaman Meselesi ve Kadınlar. *Yeni İstanbul*, nr. 2277, 19 Mart.

- Adivar, H. E. (1958). *Akile Hanım Sokağı*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, Yeni Matbaa, İstanbul.
- Çakır, S. (1991). *II. Meşrutiyet'te Osmanlı Kadın Hareketi ve Kadınlar Dünyası Dergisi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Doğramacı, E. (1989). *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Durakbaşı, A. (2000). *Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul.
- Emine, I. (1990). Aile Birliğinde Erkeğin Rolü. *I. Aile Şûrası Bildirileri*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 57–61.
- Enginün, İ. (1978). *Halide Edib Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, s.5.
- Enginün, İ. (1991). Yakup Kadri ve Halide Edib. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, s. 94–108.
- Enginün, İ. (2003). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Karakuş, A. Sh. Z. (1999). *Türk Kadınının Siyasî Kimliğinin Oluşma Süreçleri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Kazgan, G. (1991). “Ekonomik Alanda Kadın ve İstihdam Sorunları”, *I. Ulusal Kadın Kongresi, Gelişen Türkiye'de Kadının Rolü ve Etkinliği*, Lioness Club, İstanbul, 1991.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurum. İkinci Baskı, Ankara.
- Kurnaz, Ş. (1993). *Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konuşmaları*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Külahçı, Ş. (1990). Kadının Ev Dışında Çalışmasının Aile Yaşamına Etkisi. *I. Aile Şûrası Bildirileri*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Malkoç, N. (1954). Kadın Ediplerimizden Röportajlar. *Yeni İstanbul*, 5:1778.
- Moran, B. (1990). Sinekli Bakkal, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, I. Cilt, İletişim Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul.
- Önertoy, O. (1965). Halide Edib'in Yeni Turan'ı ve Ziya Gökalp. *Türkoloji Dergisi*, II(I):Eylül.
- Sirman, N. (1998). Müsavattan Eşitliğe. *Üç Kuşak Cumhuriyet*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 59.
- Tan, M. (1979). *Kadın, Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Tansel, F. A. (1989). *Ziya Gökalp Külliyyâtı- I Şiirler ve Halk Masalları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, Ankara.
- Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, (2001). Adivar, Halide Edip. Editör: Murat Yalçın, Yapı Kredi Yayınları, Cilt I, İstanbul.
- Tekeli, Ş. (1998). Türkiye Aydınlanması Kadınlara Nasıl Baktı? *Türkiye'de Aydınlanma Hareketi, Dünü, Bugünü, Sorunları*, Adam Yayınları, II. Baskı, İstanbul.
- The Status of Women in Turkey*, (1994). The Turkish National Report to the Fourth World Conference on Women, Bizim Basımevi, Ankara.
- Uğurcan, S. (1981). Modern Bir Cumhuriyet Kızı: Ayten. *Millî Kültür*, Kültür Bakanlığı Tanıtma ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 6 Kasım, Cilt 3, Sayı 5.